

Opvang van de eerste uit Duitsland gevluchte joodse kinderen te Naarden in Nederland, 1938

**Van hot naar her.
Een studiedag over
Nederlandse migratie
vroeger, nu en morgen**

Piet Creve, Amsab

De Werkgroep Andere Tijden (WAT) probeert de discussie rond socialisme en sociale bewegingen aan te zwengelen. De groep heeft zijn wortels in de jaren '70 en organiseert bijeenkomsten waar een thema zowel een historische als een actuele benadering krijgt. De studiedag over migratie in het IISG op 20 januari trok zo'n honderd belangstellenden.

Het organisatiecomité zag vier goede redenen voor deze studiedag: het vluchtelingenprobleem is onontkoombaar en migratie historiseren levert een andere kijk op. Het academisch milieu steekt volgens WAT de kop in het zand, 'ook een soort vluchtgedrag', en tenslotte zijn de debatten tot nu toe vooral waarschuwingsdebatten die wijzen op de problemen en gevaren van de multiculturele samenleving. Als eerste spreker ging Wim Willems na hoe nieuwkomers en gevestigden door de eeuwen heen met elkaar zijn omgegaan. Na enige terminologische verduidelijking ging hij door op overeenkomsten en verschillen tussen migratie vroeger en nu. Migratie is van alle tijden, zowel in de diverse vormen ervan als in

de netwerken die de plaatsen van herkomst verbinden met de nieuwe bestemmingen. Door de eeuwen heen verplaatsten mensen zich ook overwegend in eigen regio. Bij aankomst domineert een negatieve beeldvorming en ligt aanvaarding moeilijk. Dat verandert wanneer nieuwe groepen aankomen en de vorige beginnen te integreren. Uitzonderingen op deze observatie zijn zigeuners en in mindere mate joden. Belangrijk is dat beeldvorming zowel bij de gevestigden als bij de nieuwkomers speelt. Recente migranten in Nederland hebben bijvoorbeeld een positief beeld van een hele reeks Nederlandse instituties zoals onderwijs, maar staan negatiever tegenover sociale relaties in de privé-sfeer, bijvoorbeeld de verhoudingen tussen man en vrouw.

Een andere constante in de geschiedenis van migratie is de invloed van categorisering van groepen mensen door de overheid. Misschien het meest schrijnende voorbeeld daarvan is de administratieve behandeling van zigeuners. Wie als zodanig geëtiketteerd werd, liep tijdens de Duitse bezetting veel kans in een concentratiekamp om te komen. Doorgaans bestaat er maar een mager inzicht in de interne dynamiek van migratie. Dat kan zowel leiden tot overschatting van de instroom als tot onderschatting, zoals met het aantal Surinamers dat uiteindelijk naar Nederland kwam. Nieuwkomers volgen door de eeuwen heen een dubbel traject naar integratie: ze benutten zowel institutionele mogelijkheden als hun eigen organisaties. Van de verschillen was de spreker minder overtuigd. Schaalvergroting in de 20e eeuw leek wel in aanmerking te

komen, eveneens de grotere zichtbaarheid van sommige recente migranten.

Je zou verwachten dat het vluchtelingenbeleid in de periode onmiddellijk na de Tweede Wereldoorlog genereus was, zeker in het licht van de voorbije traumatische periode en de massa ontheemden in Europa. Corrie Berghuis toonde in haar bijdrage over het naoorlogse Nederlandse vluchtelingenbeleid van 1945 tot 1956 aan dat dit helemaal niet het geval was⁽¹⁾. Ze vatte dit beleid samen als gekenschetst door angst en opportunisme. De Nederlandse overheid was bang voor het toestromen van veel joodse vluchtelingen die nog in kampen zaten. Ook de mogelijke komst van Duitse vluchtelingen, al waren het joden, werd niet echt tegemoet gezien. Tussen die mensen konden gecamoufleerde fascistten zitten. Bij Oost-Europese vluchtelingen bestond er dan weer een groot risico op het binnenhalen van vermomde communisten die als spion en saboteur zouden kunnen optreden. Vooral dit spookbeeld won bij de groeiende kloof tussen Oost en West aan kracht.

De Nederlandse houding moet dus ook begrepen worden in een internationale context waarbij de vluchtelingenproblematiek één van de splijtzwammen was die de geallieerden steeds verder uit elkaar dreef. Om het probleem van de displaced persons op te lossen, was eind 1946 de 'International Refugee Organisation' (IRO) opgericht. Tussen de voormalige bondgenoten was daarover flink gebakelid. De Sovjet-Unie pleitte voor collectieve en gedwongen repatriëring. De Verenigde Staten en bondgenoten zagen het

individueel: vrees voor vervolging in het land van herkomst kon een reden zijn om niet terug te gaan. Resultaat: de Sovjet-Unie en de door haar gecontroleerde landen deden niet mee met de IRO. De ideologische achtergrond van de discussie bleek nog duidelijker wanneer de diverse communistische machtsovernames in Oost-Europa een nieuwe golf vluchtelingen op gang brachten. Hoewel de IRO niet voor die mensen bedoeld was en niet tegenstaande de angst voor communistische infiltranten, werd het toelatingsbeleid behoedzaam verruimd. In de escalatie tussen Oost en West was de komst van Oost-Europese politieke vluchtelingen een te mooi propagandamiddel om te laten liggen.

Marijke van Faassen had het over de emigratie van Nederlanders in de periode 1945-1967. Helaas beperkte zij zich tot het overheidsbeleid in deze materie en kwamen de op levensbeschouwelijke gronden gebaseerde organisaties die zich bezighielden met emigratie, niet aan bod. Dat zou een boeiende vergelijking opleverd kunnen hebben met Belgische zuilgebonden organisaties die zich tot eind de jaren '60 eveneens bezighielden met emigratie, zoals Entraide Socialiste/Socialistisch Steunfonds dat in 1961 zijn eigen Office National d'Emigration/Nationale Emigratiedienst oprichtte. Maar toch bood haar uiteenzetting nog genoeg interessants. Pas in 1949 werkte de overheid een subsidiebeleid uit om emigratie te ondersteunen. Met die politiek moesten de relatieve overbevolking van Nederland en de werkloosheid bestreden worden. Was er dan in Nederland zelf geen be-

*Jacht op ingeweken
Duitse joden in
Amsterdam, 1939*

hoeft aan arbeidskrachten voor de wederopbouw? Ja en nee. Emigratie was een alternatief voor de 'niet-plaatsbare beroepsbevolking'; zij die in het reconstructieproces moeilijk in te passen waren. Een andere term was 'de makkelijk misbaren': werklozen, ongeschoolden en mensen die uitgestoten werden door de landbouw- en dienstensector. Binnen de overheid zaten niet alle betrokken actoren op dezelfde lijn: het stimuleren van emigratie was vooral ingegeven door het ministerie van Sociale Zaken. Dat van Economische Zaken was veel minder enthousiast, zeker toen zich rond 1960 een tekort aan arbeidskrachten aftekende.

Het actuele gedeelte van de studiedag kon minder boeien. Het bracht veel feiten, maar weinig analyse. Bovendien ontsnappen fenomenen als migratie, asiel en vluchtelingen steeds meer aan het nationale niveau. De impact van Europa wordt onmiskenbaar groter. En daar kunnen volgens de laatste spreker, Wil van der Schans,

heel wat vragen bij gesteld worden. Welke rol spelen allerlei Europese werkgroepen van ambtenaren en onder welke politieke controle werken ze? Is er geen sluipend proces bezig waarbij de problematiek verengd wordt tot een veiligheidsprobleem? En als een land als Nederland bijvoorbeeld er andere ideeën op nahoudt, welke ruimte blijft er dan voor een eigen politieke lijn? Voor het afsluitende panelgesprek rond toekomstvisies over migratie beloofde de organiserende werkgroep de snelle publicatie van de bijdragen. Die zijn ondertussen verschenen en beschikbaar in de leeszaal⁽²⁾.

(1) Voor de opvang van vluchtelingen in het naoorlogse België, zie bijv.: P. VIELFONT "Ook zij kwamen uit het Oosten!" Studie omtrent de komst en de opvang van de "Displaced Persons" en vluchtelingen in België (1944-1951) Case studies: Vucht en St-foost-ten-Node, VUB, licentiaatsverhandeling, 1996.

(2) S. POLDERVAART, H. WILLEMSE, J.W. SCHILT (red.), *Van hot naar her. Nederlandse migratie vroeger, nu en morgen*, Amsterdam: Stichting beheer IISG, 2001.